CĂRŢI DIDACTICE ÎN SPAŢIUL HUNEDOREAN: DOUĂ MANUALE DE ÎNVĂŢARE A LIMBII MAGHIARE DIN PERIOADA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR

Georgeta Deju

Biblioteca Muzeului Civilizaţiei Dacice şi Romane Deva conţine un număr de cărţi didactice extrem de diferite din punct de vedere al tipului de şcoli cărora se adresau, al obiectelor de învăţământ, al centrelor tipografice, al anilor de apariţie, dar nu în număr suficient pentru a se putea face un studiu comparativ pe aceste criterii. Aceasta nu înseamnă că nu pot fi valorificate în vreun fel, deoarece ele transmit ceea ce se învăţa în şcoli într-o anumită perioadă, surprind evoluţia gândirii pedagogice româneşti, dezvoltarea limbii române, influenţa legislaţiei şcolare asupra conţinutului manualelor.

Studiul aduce în atenţie două manuale de învăţare a limbii maghiare destinate şcolilor româneşti, unul pentru şcolile elementare şi unul pentru şcolile secundare şi preparandii, tipărite într-o perioadă frământată pentru românii ardeleni, cea a dualismului austro-ungar.

Elita politică maghiară a văzut în dualism posibilitatea punerii în aplicare a idealurilor naţionale ale generaţiilor prepaşoptiste, adică făurirea statului naţional maghiar. Şcolii i-a revenit un rol de primă importanţă în realizarea acestui deziderat, deoarece în Ungaria şcoala nu a fost doar un mijloc de culturalizare a poporului ci, prin şcoală, conducerea politică a Ungariei a încercat să obţină integrarea tuturor cetăţenilor maghiari, indiferent de limba pe care o vorbeau, în naţiunea politică maghiară[1]. În acest scop, statul maghiar a elaborat o serie de legi şcolare care au restrâns folosirea limbilor materne în şcoli. Deşi legea XXXVIII din 1868 era destul de liberală în dispoziţiile sale şi a constituit un oarecare stimul creator pentru şcoala românească prin îmbunătăţirea reţelelor şcolare existente, prin recomandarea unor programe prevăzute cu materii practice şi aplicarea acestora de către un personal didactic calificat[2], au urmat o serie de alte legi care au oferit guvernului maghiar posibilitatea unor permanente imixtiuni în viaţa tuturor şcolilor.

De cealaltă parte, naţionalităţile considerau de asemenea şcoala ca fiind unul din principalele mijloace de apărare a identităţii şi culturii naţional-etnice, astfel că naţionalităţile din Ungaria au căutat şi au găsit resursele necesare pentru realizarea propriului lor scop, cu toată severitatea controlului statului asupra învăţământului, cel mai important ajutor dovedindu-se a fi autonomia confesională[3].

---

[1] Paul Brusanowski, *Învăţământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigenţele statului centralizat şi principiile autonomiei bisericeşti*, Cluj-Napoca, 2005, p. 163.

[2] *Istoria Românilor,* vol. VII, tom II, Bucureşti, 2003, p. 547.

[3] Paul Brusanovski, *op.cit.*, p. 163.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Instrumentul cel mai potrivit pentru a educa a fost, şi mai este încă, manualul, cartea de şcoală, prin care se transmit idei care informează şi formează caractere, sentimente, iar un manual şcolar influenţează un public mai larg decât un studiu erudit adresat unei elite.

Legile, dispoziţiile şi măsurile care au definit politica şcolară a statului dualist prevedeau obligativitatea predării limbii maghiare în şcolile cu limba de predare alta decât cea maghiară astfel că, pentru a se alinia dispoziţiilor legale, a fost necesară editarea şi tipărirea manualelor şi cărţilor destinate învăţării limbii maghiare şi în şcolile româneşti.

Studiul limbii maghiare în şcolile confesionale româneşti era prevăzut în planurile şcolare elaborate de factorii responsabili cu învăţământul românesc. De exemplu, în *Normativul pentru şcolile poporale din arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei* din 1882, normativ alcătuit în baza prevederilor Statutului Organic şi ale *Regulamentului provizoriu pentru organizarea şcolilor confesionale* votat la Congresul Naţional Bisericesc din anul 1878 se preciza că obiectivele predării limbii maghiare erau următoarele: cunoaşterea şi înţelegerea în vorbire şi scriere, însă doar după ce elevul era deprins cu folosirea limbii materne. Ca urmare, în clasa I nu se preda limba maghiară, în clasa a II-a se învăţau cuvinte răzleţe şi propoziţii scurte, în clasa a III-a se învăţau propoziţii mai lungi, în clasa a IV-a erau predate regulile ortografice, în clasa a V-a se făceau exerciţii de traducere dintr-o limbă în alta şi în clasa a VI-a se făceau exerciţii de reproducere a cuprinsului unor opere literare în limba maghiară[4].

Aceste obiective au rămas în esenţă la fel pe toată durata dualismului, însă datorită legislaţiei şcolare tot mai restrictive, se observă totuşi o schimbare în abordarea studiului acestui obiect de învăţământ, în sensul ca partea română încerca să se adapteze la regulile impuse de statul maghiar şi să privească partea pur practică a acestora. În *Planul de învăţământ pentru şcolile poporale* valabil începând cu anul şcolar 1904-1905 se preciza: *„elevii să fie puşi în stare a folosi această limbă întrucât reclamă recerinţele vieţii sociale .... necesităţile practice ale vieţii, şi învăţarea să se facă practic, purcedând în toate tocmai de la viaţă."*[5]

La editarea manualelor au contribuit cu prisosinţă dascălii şcolilor româneşti, deopotrivă autori de manuale, profesori şi teologi, personalităţi cu o cultură enciclopedică datorată pe de o parte şcolilor pe care le-au absolvit iar pe de altă parte, împrejurărilor sociale şi politice care îi obligau să se implice în multiple activităţi, resimţindu-se nevoia acută de elite care să „lumineze", să ridice poporul român prin cultură.

În ordinea anului tipăririi, aducem în discuţie manualul profesorilor Ioan Crişan şi Nicolae Putnoky, *Carte de cetire maghiară cu o introducere în Sintacsa limbei maghiare pentru şcoalele secundare, preparandii şi pentru privaţi,* partea a

[4] *Ibidem,* p. 412.
[5] *Ibidem,* p. 418.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

doua, tipărit în 1886 la Tipografia arhidiecezană din Sibiu, prin urmare cu aprobarea Consistoriului, respectând prevederile legale.

Profesorul Ioan Crişan deşi a trăit numai 40 de ani, a lăsat nu numai un nume bun în amintirea învăţăceilor săi ci şi o serie de lucrări care i-au adus aprecierea cărturarilor vremii precum şi a conducătorilor Bisericii de atunci, căreia i-a fost vrednic slujitor[6].

Născut în 1853 în casa preotului din Şoard, jud. Mureş, (m. 1893, la Sibiu) urmează şcoala poporală confesională din sat, gimnaziul săsesc din Sighişoara, cel maghiar din Cristuru Secuiesc şi Institutul teologic pedagogic din Sibiu. În 1876 Consistoriul arhiepiscopesc din Sibiu i-a acordat o bursă de studii prin Fundaţia Moga, înscriindu-se la facultatea de filozofie din Leipzig unde a urmat cursuri de istorie universală, istorie bisericească, pedagogie, filozofie, teologie, obţinând doctoratul în 1882 cu teza *Beiträge zur Geschichte der kirchlichen Union der Rumänen in Siebenbürgen unter Leopold I (Adaus la istoria unirii bisericeşti a românilor din Transilvania sub Leopold I)*[7].

Activitatea de dascăl şi-a început-o în 1882 la Institutul teologic pedagogic din Sibiu ca suplinitor de Limba maghiară în secţia pedagogică, situaţie care durează doar un an. Apoi timp de 10 ani se ocupă de o mulţime de obiecte de învăţământ: Introducerea în teologie, Enciclopedia teologică, Istoria bisericească generală, Istoria bisericii române (fiind primul profesor de Istoria bisericii române la Institutul din Sibiu), Patrologie, Didactică şi Metodică, Limba Maghiară şi chiar gimnastică[8].

Deşi avea programul extrem de încărcat, Ioan Crişan a desfăşurat o neobosită activitate şi ca bibliotecar al Astrei, apoi ca secretar II, (secretar I era Ioan Popescu de asemenea autor de manuale, iar preşedinte era George Bariţiu) militând pentru acţiunea de culturalizare a poporului român. În acelaşi timp a funcţionat mai mulţi ani ca profesor de germană la Şcoala civilă de fete a Asociaţiunii, ultimii doi ani din viaţă fiind directorul acestei şcoli[9].

În pofida acestor numeroase activităţi Ioan Crişan s-a preocupat şi de publicarea tezei sale de doctorat, pe care a tradus-o în româneşte şi care a văzut lumina tiparului în Anuarele Institutului pe anii 1886-1887 şi 1887-1888. *Adaos la istoria unirei bisericeşti a românilor din Transilvania sub Leopold* I a fost prima lucrare care trata chestiunea unirii religioase de la 1698-1701 în mod ştiinţific şi obiectiv[10], „nelăsându-se stăpânit nicicând de pasiuni şi intoleranţă"[11] în tratarea acestui eveniment.

---

[6]Mircea Păcurariu, *Profesorul de teologie Dr. Ioan Crişan (1853-1893)* în *Mitropolia Ardealului*, 1983, 1-2, p. 102.

[7] *Ibidem*.

[8] *Ibidem*, p.103.

[9] Eusebiu Roşca, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic„Andreian"al Arhidiecezei greco ortodoxe române din Transilvania*, Sibiu, 1911, p. 104.

[10] Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p.104.

[11] Eusebiu Roşca, *op.cit.*, p.104.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Cea mai grea piedică în desfăşurarea actului pedagogic era permanenta lipsă a manualelor astfel că s-a preocupat de remedierea acestui aspect. Începând o colaborare cu profesorul Nicolae Putnoky de la Gimnaziul de stat din Sibiu, Ioan Crişan a publicat câteva manuale de limba maghiară pentru şcolile româneşti: *Gramatica limbii maghiare, Curs practic pentru şcoalele secundare, preparandii şi mai ales pentru privaţi* (ediţii: I – 1885, III – 1894, IV – 1899), *Carte de citire maghiară,* în două părţi, (1886-1895, două ediţii), manuale apreciate, tipărite în mai multe ediţii şi folosite în multe şcoli româneşti în care, potrivit legislaţiei vremii, trebuia să se înveţe limba maghiară. Aceste manuale au acoperit un mare gol în literatura noastră didactică. Dările de seamă favorabile, faptul că au fost introduse în toate şcolile româneşti, că au cunoscut mai multe ediţii sunt tot atâtea dovezi că aceste manuale au fost alcătuite cu pricepere şi au corespuns cerinţelor şcolii la acea vreme[12].

Cu acelaşi profesor Nicolae Putnoky a publicat, în original, lucrarea cunoscutului poet maghiar Arany Janos (1817-1882) numită *Toldi, naraţiune poetică în 12 cânturi, întregită cu adnotaţiuni şi vocabular,* Sibiu, 1890, lucrare folosită ca manual de limbă maghiară în gimnazii şi premiată de ministrul cultelor şi instrucţiune publică. În ultimii ani ai vieţii a lucrat la un masiv dicţionar maghiar-român pentru a completa mijloacele de învăţare a limbii maghiare de către români, dicţionar tipărit după moartea sa de Nicolae Putnoky la Budapesta în 1895[13].

Dacă viaţa nu i-ar fi fost aşa de scurtă, poate că ar fi văzut lumina tiparului şi cursurile sale de istorie universală şi bisericească pe care le completa mereu cu intenţia de a le tipări.

Unii dintre elevii săi au ajuns nume de seamă ai culturii româneşti şi îi numim aici pe cei care au devenit mai târziu patriarhul Miron Cristea, episcopii Ioan Teculescu şi Ioan Stroia, criticul literar Ilarie Chendi, profesorii Petru Şpan, Emilian Popescu, etc[14].

Cel de-al doilea autor al manualului, profesorul Nicolae Putnoky, s-a născut în 1852 la Bucureşti, unde tatăl său s-a refugiat după revoluţia de la 1848-1849. Între anii 1876-1892 îl găsim ca profesor la Gimnaziul de stat din Sibiu, apoi director al Gimnaziului de stat din Lugoj. Pe lângă manualele scrise împreună cu Ioan Crişan mai scrie două disertaţii despre *Elementele clasice în limba română* şi despre *Poeziile lui Alecsandri cu subiecte maghiare*[15].

În *Prefaţa* manualului, autorii precizează că până la apariţia acestei cărţi nu a mai existat o carte destinată în mod expres studiului limbii maghiare de către elevii români ai şcolilor secundare şi viitorii învăţători, fapt care a prejudiciat, până atunci, îndeplinirea cerinţelor planului de învăţământ. Autorii ne mai spun că nu simpla ambiţie a fost motivaţia scrierii manualului ci dorinţa de a umple un gol

[12] Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p.104.
[13] Eusebiu Roşca, *op.cit.,* p. 105.
[14] Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 104.
[15] *Enciclopedia Română*, tom III, Sibiu, 1904, p. 702.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

resimţit acut în procesul educativ (din moment ce învăţarea limbii maghiare a devenit obligatorie, era necesară şi formarea învăţătorilor pentru realizarea acestor cerinţe).

Cartea este împărţită în două: prima parte este dedicată gramaticii, partea a doua este realmente o carte de citire. Partea întâi cuprinde regulile gramaticale ale limbii maghiare, asemănate oarecum de autori cu cele ale limbii greceşti, iar pentru uşurarea învăţării fiecare lecţie are la sfârşit scurte texte pentru citit şi pentru a exersa lecţiile de gramatică. Partea a doua conţine texte pentru citire (proză şi poezie) urmate de note referitoare la sintaxă precum şi explicaţii referitoare la cuprinsul textelor. Textele sunt conforme cu planul de învăţământ şi cuprind regulile gramaticale însuşite în prima parte dar au şi scopul de a spori nivelul de cunoştinţe al elevilor. Se precizează şi faptul că lecţiile au fost concepute în aşa fel încât citirea şi traducerea lor să nu dureze mai mult de două ore.

Autorii îşi mărturisesc convingerea că această carte nu este perfectă, ei fiind deschizători de drumuri în acest domeniu, dar speră că *„Însuşindu-şi elevul în mod temeinic cele cuprinse în opul de faţă, el se cualifică într'atâta, încât în viitor va fi în stare, fără a se poticni, singur numai cu ajutorul dicţionarului, se resolveze temele primite"*[16].

După cele 52 de pagini de gramatică, de teorie şi aplicaţii practice, urmează o parte consistentă de citire pe parcursul a 121 de pagini.

Textele din a doua parte sunt scrise atât în limba maghiară cât şi în limba română şi sunt împărţite în patru teme: Tema I. *Vegyes olvasmányok* (*Diverse),* lecţiile 1-36, în care apar aspecte ale vieţii sociale, texte morale, fabule: *Respectul către betrâni, Racul, broasca şi ştiuca, Cine are mintea 'ntreagă /În cearta altor nu se bagă, Az okos leány (*Fata deşteaptă), *Munka* etc. ; Tema II. *Magyar föld (Ţara Ungurească),* lecţiile 37-50, în care sunt descrise frumuseţile Ungariei (*A Tisza* – poezie de Petöfi Sándor, *Lacul Balaton* – text în limba română, *Ocnele de la Uioara* de I. Popea), se face educaţie patriotică (*Patria* – text în limba română); Tema III. *Uti-, jellem-és történetirajzok. (Schiţe din călătorie, tipuri caracteristice),* lecţiile 51-74, în care sunt texte despre călătorii, texte care vorbesc despre personalităţile maghiarilor (*Deák Ferenc* după Simon Péter), despre faptele de arme ale maghiarilor, (*A Hunyadiak - Dinastia Huniazilor* după Salamon Ferencz), sau textele în limba română cu scopul de a conştientiza valoarea vieţii, a faptelor bune, a muncii (*Fă bine ori-cărui fără deosebire de naţie şi de religie, fie chiar vrăjmaşul ţării tale* precum şi *Peatra preţioasă*); Tema IV. *A tatárjárás (Invasiunea tatarilor),* lecţiile 75-94, este un capitol dedicat în întregime acestei perioade din istoria maghiarilor. La sfârşitul cărţii găsim *un Registru alfabetic privitor la cestiunile gramaticale şi sintactice tractate în manualul de faţă (partea II)* care cuprinde indicaţii gramaticale şi traduceri ale cuvintelor, în ordine alfabetică.

[16] Ioan Crişan, Nicolau Putnoky, *Carte de cetire maghiară cu o introducere în Sintacsa limbei maghiare pentru şcoalele secundare, preparandii şi pentru privaţi,* partea a doua, Sibiu, 1886, p. VII.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Autorii textelor destinate lecturii sunt majoritatea scriitori maghiari cunoscuţi, cum sunt Jókai Mór, Petőfi Sándor, Arany János, dar sunt şi câteva texte semnate de Alexandru Donici, Anton Pann sau I. Popea.

Deosebit mi s-a părut faptul că în mai multe dintre lecţii erau o serie de cuvinte traduse în limba maghiară scrise cu creionul deasupra sau dedesubtul textului tipărit, în efortul învăţăcelului de a traduce textul.

Al doilea manual adus în discuţie este *Cartea de cetire şi gramatică maghiară pentru şcoale poporale cu limba de propunere română*, manual destinat şcolilor confesionale româneşti ortodoxe elementare, avându-i ca autori pe A. Schullerus şi I. Popovici. Volumul reprezintă prima parte a manualului, într-o a treia ediţie (rezultă că se simţea nevoia unei astfel de cărţi); a apărut în Sibiu, editura W.Krafft, în tipografia arhidiecezană (acest lucru presupune faptul că a avut acordul Consistoriului arhidiecezan, prin urmare respecta condiţiile impuse de legislaţia în vigoare la data apariţiei); anul apariţiei este 1904.

Profesorul Adolf Schullerus[17] (1864-1928) a urmat studii teologice, filologice şi de germanistică la Berna, Leipzig, Budapesta, şi a obţinut titlul de doctor în etnografie la Leipzig, cu teza *Zur Kritik des altnordischen Walhallglaubens (Cu privire la critica credinţei în Walhalla a vechilor nordici)*, tipărită la Halle în 1886.

Are o bogată activitate ca dascăl fiind rector la Şcoala superioară germană din Agnita, iar din 1889 activează ca profesor de germană la seminarul evanghelic luteran din Sibiu. Din 1900 se dedică bisericii, întâi ca preot la Cincu, jud. Braşov, apoi din 1907 ca paroh al oraşului Sibiu, iar din 1922 ca vicar al Episcopiei Sibiu (1922-1928)[18].

Etnograf, istoric literar, germanist, dialectolog şi lexicograf, Adolf Schullerus este autorul primei încercări din istoria folcloristicii româneşti de sistematizare a temelor basmului românesc, sub titlul *Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten. Nach dem System der Märchentypen Antti Aarnes* (*Catalogul basmelor româneşti. După sistemul tipologiei basmelor al lui Antti Aarne*), tipărit la Helsinki în 1928. Autorul îşi prezintă lucrarea ca *„o încercare provizorie de a pune ordine în bogatul tezaur al basmelor româneşti cu ajutorul schemei sumare dată de Antti Aarne în tipurile sale de poveşti"*. Raportând poveştile româneşti la clasificarea internaţională a lui Aarne[19], Schullerus conchide că peste 50% din tipurile româneşti nu se găsesc în amintitul indice, concluzie ce sugerează bogăţia, diversitatea şi originalitatea eposului românesc[20].

O altă lucrare de-a sa, *Siebenbürgisches Märchenbuch* (*Cartea poveştilor din Transilvania)* tipărită în 1930 la Sibiu, fusese realizată înaintea catalogului

[17] Iordan Datcu, *Dicţionarul etnologilor români,* vol. 2, Bucureşti, 1998, p. 202.

[18] *Ibidem.*

[19] Antti Aarne: folclorist finlandez (1867-1925) unul din întemeietorii metodei istorico-etnografice în cercetarea folcloristică. De asemenea, este creatorul sistemului internaţional de clasificare a poveştilor; vezi http//ro.wikipedia.org/wiki/Antti_Aarne (23.10.2009).

[20] Iordan Datcu, *op.cit.,* p. 203.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

basmelor româneşti dar a fost publicată postum. Antologia cuprinde în prima parte tipuri de basme care demonstrează comunitatea parţială a basmelor româneşti, săseşti şi maghiare, fiecare cu variantele celor trei eposuri. Alt grup de basme are menirea de a evidenţia particularităţile eposurilor populare ale celor trei naţionalităţi. În încheiere adaugă trei grupaje de snoave. Studiul introductiv al antologiei este deosebit de interesant prin preţuirea acordată poeziei populare româneşti, prin consideraţiile privitoare la vechimea, la bogăţia tematică, la marea forţă de proliferare în noi variante, la *„bogata rezervă de mijloace stilistice tradiţionale"*, la *„umorul plin de surprize şi bine adaptat tonului poveştii"*. Consideră că basmul românesc conservă foarte bine vechile mituri: *„basmele românilor poartă pretutindeni vechiul cuprins, îmbibat de gândirea mitică până la saturaţie şi legăturile lor cu literatura populară antică apar evidente"*[21].

Adolf Schullerus a mai publicat şi o primă variantă a *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch (Dicţionarul dialectului săsesc din Transilvania)* care a apărut în 1908 la Strasbourg la editura Karl Trübner[22].

Cel de-al doilea autor al *Cărţii de cetire şi gramatică maghiară*, Ioan Popovici (1861-1919) are legături cu meleagurile hunedorene prin faptul că s-a născut în comuna Boşorod din jud. Hunedoara, unde tatăl său, preotul satului, i-a fost totodată şi primul său dascăl. Urmează şcoala elementară la Haţeg, gimnaziul unguresc din Orăştie, iar din 1882, timp de trei ani, frecventează cursurile Institutului pedagogico-teologic al arhidiecezei ortodoxe române din Transilvania de la Sibiu[23].

Este, pe rând, învăţător la Şcoala confesională din Sebeşul Săsesc, în Sălişte şi apoi la Şcoala de fete a Reuniunii femeilor române din Sibiu, ajungând în 1888 directorul acestei şcoli. După ce trece examenul de calificare pentru şcolile civile desfăşurat la Institutul pedagogic superior de stat din Budapesta, i se va putea permite să funcţioneze ca învăţător la Şcoala Asociaţiunii[24].

Ca dascăl a predat un număr mare de obiecte de studiu: limba maghiară pentru clasele I şi II, geografia pentru clasele I-IV, istoria universală pentru clasele II şi III, istoria Ungariei pentru clasa a IV-a, geografia pentru clasele I-III, caligrafia, desenul, bineînţeles nu toate în acelaşi an şcolar[25]. Generozitatea omului şi dascălului Ioan Popovici l-a determinat să se ofere a preda chiar fizica şi chimia fără retribuţie[26].

Activitatea sa publicistică începe în 1885 când a publicat în *Telegraful Român* de la Sibiu *Povestea lui Petru*, reprodusă ulterior în broşurile bibliotecii poporale din Bucovina. Însă Ioan Popovici mai publică, anonim, tot în *Telegraful Român*, şi studii pedagogice, dări de seamă, critici[27].

---

[21] *Ibidem.*
[22] http//ro.wikipedia.org/wiki/Adolf_Schullerus#cite_note-0 (23.10.2009).
[23] Voichiţa Biţu, *Ioan Popovici – Note bibliografice*, în *Corviniana*, II, Hunedoara, 1996, p. 211.
[24] *Ibidem.*
[25] *Ibidem*, p.212.
[26] *Ibidem*, p.213.
[27] *Ibidem*, p. 212.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

În Programa şcoalei civile de fete a Asociaţiunii pe anul şcolar 1892-1893, publică studiul *Poziţia istoriei în planul de învăţământ şi metodul ei,* în 1894 îi apare broşura *Cunoşcinţe din Constituţia patriei*, din anul următor este secretar de redacţie la Enciclopedia Română, iar din 1898 redactează calendarul *Amicul poporului* de la Sibiu. Tipăreşte, în 1899, *Istoria universală* şi *Geografia pentru şcolile civile de fete*, ambele traduse după Marki Alexandru, manuale care au fost aprobate a fi folosite în şcoli de către Ministerul de Culte şi Instrucţiune Publică. Deşi se pensionase deja din cauza sănătăţii precare, în 1901 şi 1902, împreună cu Adolf Schullerus, tipăreşte *Carte de cetire şi gramatica maghiară pentru şcoalele poporale cu limba de predare română*, un *Manual pentru propunerea limbii maghiare* şi *Conductor la învăţarea limbii maghiare şi române*[28].

Cartea de cetire şi gramatică maghiară are la începutul său o *Notă*, la pagina numerotată 1* (3) din care aflăm că această carte trebuia folosită alături de *Manualul pentru propunerea limbei maghiare în şcoalele poporale cu limba de propunere română*, scris de aceiaşi autori, şi apărută la aceeaşi tipografie, unde se şi regăseau îndrumările metodice. Tot în această Notă sunt cuprinse două indicaţii privitoare la metoda de predare şi anume ca lecţiile de la 1 la 17 să fie predate iniţial numai verbal, ca material didactic să fie folosite obiectele din jurul elevilor (mobilier, colegi, rechizite, etc) precum şi o serie de ilustraţii „apărute la Viena la editura lui Hölzel", special destinate acestui scop.

Cartea respectă regulile didacticii: învăţarea de la simplu la complex; regulile sunt evidenţiate în text, sunt scurte, clare şi concise (pentru facilitarea memorării); fiecare lecţie, cu excepţia celei dintâi, are prevăzută o temă pentru acasă folositoare pentru repetarea şi fixarea cunoştinţelor acumulate la clasă.

Tematica acestei cărţi este una practică, în sensul că sunt transmise acele cunoştinţe de limbă maghiară cu care elevii vin sau vor veni cel mai probabil în contact. Astfel, întâlnim lecţii ce cuprind informaţii legate de obiectele din clasă şi de activităţile zilnice ale elevilor (*Cum deschid o fereastră*; *Cum scriu eu o literă pe tablă*, *Az iskola* - Şcoala), unităţi de măsură şi diviziunile acestora (*A korona* – coroana, *A méter* - metrul, *A litér* - litrul), diferite calcule, legate de viaţa de zi cu zi, obiectele din şcoală şi de acasă (tabla neagră, soba, focul, etc), anotimpurile (*A tavasz* - Primăvara), elemente de anatomie (*Mije van az embernek* – ce are corpul uman), descrierea obiectelor vestimentare (*A ruházat*), descrierea plantelor şi animalelor prezente în viaţa elevilor (*A vándormadarak* – păsările călătoare, *A kukorica* - porumbul), descrierea activităţilor din sat şi a profesiunilor (*Mit dolgozik a parasztasszony és a parasztember?* – Ce muncesc ţăranca şi ţăranul?, *A vádasz* - vânătorul), atmosfera de sărbători în sat (*Karácsonykor* – De Crăciun). Prin urmare cunoştinţele transmise prin învăţarea limbii maghiare erau practice, direct legate de viaţa cotidiană, erau un fel de rezumat al cunoştinţelor transmise la materiile predate în limba română.

[28] *Ibidem*, p. 213.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

În carte sunt trei imagini reprezentând scene idilice din viaţa satului cu ajutorul cărora elevii trebuiau să facă scurte compuneri după tabloul respectiv. O imagine este legată de venirea primăverii, a doua de toamnă, iar a treia de iarnă. Toate trei înfăţişează activităţi cotidiene din lumea satului. Copiii sunt îndemnaţi să răspundă în scris în limba maghiară desigur, la întrebări puse în limba română, descriind cele văzute în imagini, activităţile desfăşurate, etc.

Aproape toate temele pentru acasă presupun formularea de întrebări şi răspunsuri în limba maghiară, pe baza lecţiilor în limba maghiară. Întrebările din temă sunt scrise în limba română însă şi acestea trebuiau traduse în limba maghiară. Iată un exemplu de temă la lecţia 35 *Az almafa (Mărul)*, care are şi o imagine: *„1. Întreabă şi respunde în limba maghiară: cine şede în măr, cine e acest băiat; ce face Pavel; unde şede Pavel; ce ţine Pavel în mâna dreaptă; cum e mărul acum; când e mărul copt şi dulce; câte mere sunt în pom. 2. Întreabă şi respunde unguresce: cine stă sub pom; ce vestminte are Iulia; cine e Iulia; cine pune mere în corfă"*[29].

Manualul conţine o serie de poezii în limba maghiară ce trebuiau memorate, scurte piese de teatru cu mult dialog pentru a fi puse în scenă de elevi reprezentând scene ce puteau fi întâlnite în viaţa cotidiană: la cumpărături de rechizite; vulpea şi gâştele, la cumpărături în magazinul sătesc, la poştă, etc. La finalul cărţii, pentru a uşura munca elevilor (având în vedere faptul că dicţionarele se găseau greu şi nu erau la îndemâna oricui) se găseşte un vocabular pentru lecţiile considerate mai dificile şi un dicţionar maghiar-român pentru traducerea unor cuvinte uzuale din manual şi nu numai.

În opinia noastră această carte îşi putea îndeplini misiunea cu succes reuşind să formeze elevilor un vocabular minimal în limba maghiară cu care ar fi reuşit să se descurce în situaţii diverse.

Cartea nu poate fi catalogată ca fiind una de propagandă în favoarea maghiarizării deoarece nu conţine informaţii despre istoria maghiarilor sau îndemnuri care ar putea fi folosite în vederea fidelizării faţă de statul şi naţiunea maghiară, deşi a apărut într-o perioadă extrem de dificilă pentru învăţământul în limba română.

Cele două manuale provin din spaţiul hunedorean. *Cartea de cetire şi gramatică maghiară* a autorilor Adolf Schullerus şi Ioan Popovici a ajuns în fondul bibliotecii Muzeului din Deva în anul 1988[30] din colecţia lui Ioan Lăzărescu, un mare iubitor de literatură din Orăştioara de Sus, care a deţinut o colecţie însemnată de cărţi şi ziare, a scris poezii, a avut chiar o editura proprie, a colaborat cu presa din Orăştie în perioada interbelică. Aceeaşi provenienţă o au şi alte două manuale din colecţia muzeului nostru, tipărite tot în perioada dualismului: Petru Pipoş, *Psihologia precedată de somatologie şi urmată de logica elementară*

[29] Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Carte de cetire şi gramatica maghiară pentru şcoalele poporale cu limba de predare română*, Sibiu, 1904, p. 38.

[30] Registrul de inventar al bibliotecii, nr. 16.857.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

pentru preparandii (şcoale normale), Arad, 1901[31], precum şi Petru Hădan, *Soarele. Abecedar pentru începători şi adulţi analfabeţi. După metodul imitaţiunei*, Arad, 1911[32].

Pe fila de titlu a *Cărţii de cetire maghiară* a autorilor Ioan Crişan şi Nicolau Putnoky, destinată preparandiilor, tipărită la Sibiu în anul 1886[33], găsim scris numele lui Vasilie Basarabul, învăţător în Vaidei. Ca mulţi dascăli din acea perioadă şi el a avut de suferit din cauza opoziţiei sale la presiunile pe care autorităţile maghiare le făceau pentru transformarea şcolilor confesionale în şcoli comunale, (conform Legii Appony) ajungând chiar să fie acuzat de infidelitate faţă de statul Austro-Ungar, să fie ridicat de autorităţi, transportat la Viena şi închis timp de doi ani, până la sfârşitul primului război mondial[34].

Aceste manuale au existat, au instruit, chiar dacă uneori legile au fost restrictive, iar împrejurările istorice au fost mai puţin favorabile românilor din Transilvania. Cărţile şcolare au reprezentat mijlocul cel mai eficient de adaptare a tineretului la o viaţă socială complexă din punct de vedere etnic, confesional, social. Ele au constitutuit mijlocul de transmitere al unui sistem de valori, al unei ideologii, al unei culturi, toate aceste calităţi conferindu-le o importanţă deosebită pentru istoria culturii în general şi a învăţământului în special.

[31] *Ibidem*, nr. 16.272.
[32] *Ibidem*, nr. 16.856.
[33] *Ibidem*, nr. 8919.
[34] Tiron Basarab, *Monografia comunei Vaidei*, manuscris, p. 104-105.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

CARTE DE CETIRE MAGHIARĂ

cu o introducere în

SINTACSA LIMBEI MAGHIARE

pentru şcoalele secundare, preparandii şi pentru privaţi

de

Dr. Ioan Crişian şi Nicolau Putnoky,
profesori.

Partea II.

Vasile Basarabescu

Sibiiu.
Tipariul tipografiei archidiecesane.
1886.

Fig. 1. Ioan Crişan, Nicolae Putnoky, *Carte de cetire maghiară cu o introducere în Sintacsa limbei maghiare pentru şcoalele secundare, preparandii şi pentru privaţi*, Sibiu, 1886, pagina de titlu.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

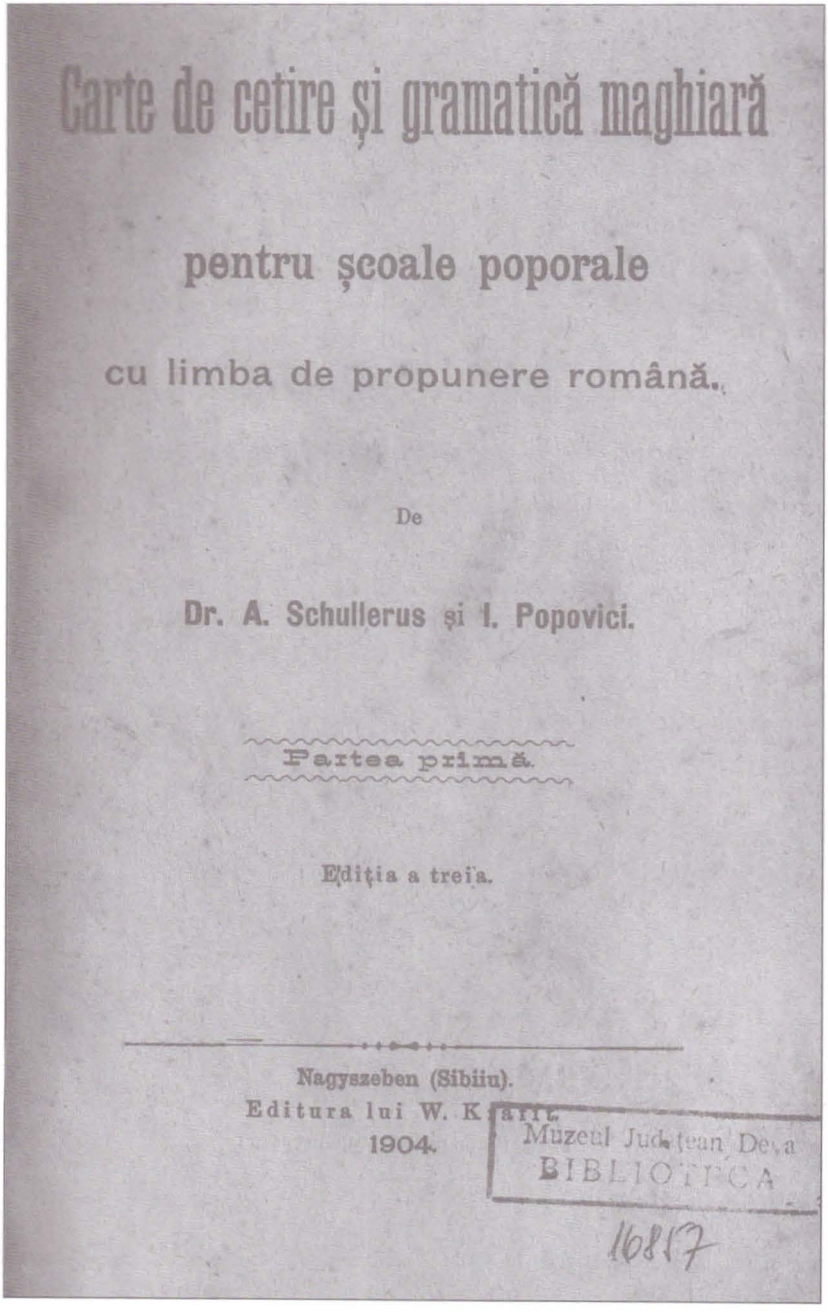

Carte de cetire și gramatică maghiară

pentru școale poporale

cu limba de propunere română.

De

Dr. A. Schullerus și I. Popovici.

Partea primă.

Ediția a treia.

Nagyszeben (Sibiiu).
Editura lui W. Krafft.
1904.

Muzeul Județean Deva
BIBLIOTECA
16857

Fig. 2. Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Carte de cetire și gramatică maghiară pentru școale poporale cu limba de propunere română*, Sibiu, 1904, pagina de titlu.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Fig. 3. Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Carte de cetire şi gramatică maghiară pentru şcoale poporale cu limba de propunere română*, Sibiu, 1904, pagina 15.

Fig. 4. Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Carte de cetire şi gramatică maghiară pentru şcoale poporale cu limba de propunere română*, Sibiu, 1904, pagina 37.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

LES LIVRES DIDACTIQUES DANS L'ESPACE DU DÉPARTEMENT DE HUNEDOARA: DEUX MANUELS SCOLAIRES POUR APPRENDRE LA LANGUE HONGROISE PENDANT LA PÉRIODE DE DUALISME DE L'AUTRICHE-HONGRIE

Résumé

L'étude met en évidence deux manuels scolaires pour apprendre la langue hongroise dans les écoles roumaines, l'un pour les écoles élémentaires et l'autre pour les écoles secondaires et les écoles des instituteurs, imprimés pendant une période bouleversée pour les Roumains de Transylvanie, la période de la dualisme politique établie entre l'Autriche et l'Hongrie.

Les lois, les dispositions et les décisions de l'État dans le dualisme de l'Autriche-Hongrie, qui ont décidé la politique des écoles, ont prévu l'obligation d'enseigner la langue hongroise dans les écoles où la langue d'enseignement n'était pas la langue hongroise ; ainsi pour respecter les lois de l'État il a été nécessaire d'imprimer des manuels scolaires et des livres destinés au l'enseignement de la langue hongroise dans les écoles roumaines. À cette situation ont contribué les instituteurs et les professeurs des écoles roumaines, qui étaient les auteurs des manuels scolaires, aussi des théologies, des personnalités culturelles qui avaient une culture encyclopédique obtenue pendants leurs années de l'étude et aussi obtenue par les circonstances sociaux-politiques qui leur demandaient de s'impliquer dans beaucoup d'activités, parce que il était nécessaire de former des élites qui peuvent transmettre "les lumières", pour enlever le peuple roumain par la culture.

De point de vue chronologique, les deux manuels scolaires sont: Ioan Crişan, Nicolau Putnoky, *Le livre pour lire en langue hongroise, avec une introduction dans la syntaxe de la langue hongroise, pour les écoles secondaires, les écoles pour les instituteurs et pour les privés*, la deuxième partie, imprimé dans l'année 1886 dans l'Imprimerie archidiocésaine de Sibiu et Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Le livre pour lire et la grammatique hongroise pour les écoles populaires où s'enseignait dans la langue roumaine*, la première partie, la troisième édition, Sibiu, l'Imprimerie archidiocésaine, 1904.

L'instrument conformément à faire l'éducation a été, et encore il est valable, le manuel scolaire, le livre pour l'école, par lequel on transmet des idées, il donne des informations et par lui on forme des caractères, des sentiments.

En outre des lois, les livres pour l'école sont la liaison matérielle la plus puissante, qui est établie entre la société et le facteur humain qu'il doit être éduqué. Les manuels scolaires reflètent le stade des connaissances d'une époque et constituent le moyen de transmettre un système de valeurs, d'une idéologie, d'une culture, tous ces qualités leur donne une grande importance pour l'histoire de la culture, et notamment pour l'histoire de l'enseignement.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

La liste des illustrations

Fig. 1. Ioan Crişan, Nicolau Putnoky *Le livre pour lire en langue hongroise, avec une introduction dans la syntaxe de la langue hongroise, pour les écoles secondaires, les écoles pour les instituteurs et pour les privés*, Sibiu, 1886, la page de titre.

Fig. 2. Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Le livre pour lire et la grammatique hongroise pour les écoles populaires où s'enseignait dans la langue roumaine*, Sibiu, 1904, la page de titre.

Fig. 3. Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Le livre pour lire et la grammatique hongroise pour les écoles populaires où s'enseignait dans la langue roumaine*, Sibiu, 1904, la page 15.

Fig. 4. Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Le livre pour lire et la grammatique hongroise pour les écoles populaires où s'enseignait dans la langue roumaine*, Sibiu, 1904, la page 37.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro